

УДК 141

Ігор Коваль

Національний університет “Львівська політехніка”,
Інститут права, психології та інноваційної освіти,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії, історії та філософії права,
KIM201@ukr.net,
ORCID ID: 0000-0002-5332-6958

Марія Коваль

Національний університет “Львівська політехніка”,
Інститут права, психології та інноваційної освіти,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права і процесу,
kovalmr@ukr.net,
ORCID ID: 0000-0003-1830-7003

Олена Юрійчук

Національний університет “Львівська політехніка”,
Інститут права, психології та інноваційної освіти,
кандидат юридичних наук,
спеціаліст кафедри теорії, історії та філософії права,
helenka296@gmail.com,
ORCID ID: 0000-0002-3879-071X

ВИДАТНИЙ ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВИЙ ТВІР (ДО 200-РІЧЧЯ ПУБЛІКАЦІЇ “ФІЛОСОФІЇ ПРАВА” ГЕГЕЛЯ)

<http://doi.org/10.23939/law2021.31.070>

© Коваль І., Коваль М., Юрійчук О., 2021

Проаналізовано роль і місце в історії філософсько-правової думки написаного 200 років тому видатного твору – “Філософії права” німецького мислителя Г. В. Ф. Гегеля. Цю книгу вважають однією із найглибших і актуальних праць філософа, у якій Г. В. Ф. Гегель, творчо базуючись на розроблених ним діалектико-філософському методі та методології, досліджує складні процеси в соціально-політичному, правовому, економічному, морально-психологічному і релігійному житті громадянського суспільства і держави.

“Філософія права” Г. В. Ф. Гегеля – це складна, комплексна, надзвичайно насичена численними ідеями і фактами праця, яка охоплює складну діалектику розвитку і функціонування суспільства і держави. Центральне місце в ній німецький філософ відводить політичній системі, особливо державі, а також громадянському суспільству, діалектиці взаємовідносин усіх соціальних структур у політико-правовій системі суспільства, ролі та місцю держави в захисті прав і свобод громадян. Увесь твір пронизаний думкою, що сутність і цінність права повинні бути тісно пов’язаними зі свободою.

Істотне місце в роботі займає проблема взаємозв’язку і взаємовідносин держави і особистості, ролі сім’ї та релігії у формуванні правової свідомості й відповідальності всіх

членів громадського суспільства, їх готовності добросовісно виконувати свої обов’язки і приписи права, зі зброєю в руках захищати безпеку і суверенітет своєї держави.

Філософ зробив висновок, що прогресивний розвиток держави, прав і свобод громадян можливий тільки за умови суворого дотримання законності, справедливості та морально-християнських настанов.

І у наш час ці та інші ідеї, які сформулював німецький мислитель, надзвичайно актуальні для України, яка у важких соціально-економічних, політичних, морально-психологічних умовах змушена вести боротьбу за свою незалежність і суверенітет.

“Філософія права” – це твір, який ввійшов у золоту скарбницю світової філософсько-правової думки.

Ключові слова: суспільство; держава; державне будівництво; влада; право; мораль; релігія; філософія; сім’я; людина.

Постановка проблеми. “Філософія права” Г. В. Ф. Гегеля (1770–1831) в історії філософсько-правової думки займає важливе місце.

“Цей твір, – зазначає В. Нерсисянц, – помітно виділяється навіть в історичному ряді таких класичних праць із політичної і правової філософії, як “Держава” і “Закони” Платона, “Політика” Аристотеля, “Про державу” і “Про закони” Цицерона, “Володар” Макіавеллі, “Левіафан” Гоббса, “Політичний трактат” Спінози, “Про дух законів” Монтеск’є, “Про суспільний договір” Руссо, “Метафізичні учення про право” Канта, “Основи природного права” Фіхте [1, с. 3].

“Філософія права” Г. Гегеля – синтез філософських, політико-правових, соціальних та етико-моральних досліджень. Найглибше у цьому творі мислитель аналізує проблеми держави, суспільства, права в їх діалектичному зв’язку.

Проблеми, які розглянув Г. Гегель у “Філософії права” та інших творах, – не тільки частина безцінної наукової й духовної скарбниці, але й важлива теоретико-методологічна база й актуальне політико-правове джерело ідей для України, яка на сьогодні, в умовах розбудови, захисту демократії, духовних цінностей веде боротьбу за свою свободу, незалежність і суверенітет.

Аналіз дослідження проблеми. “Філософія права” Гегеля була і є в центрі уваги багатьох вчених. Серед західних “гегелезнавців” значний інтерес становлять праці, які стосуються філософсько-правових і політичних концепцій мислителя таких науковців, як В. Віндельбанд, З. Гуссерль, В. Дільтей, Д. Лукач, Б. Рассел, К. Поппер, К. Фішер, М. Хайдеггер та інші.

У СРСР ставлення до Гегеля як філософа ХХ ст. залежало від ідеологічної та політичної кон’юнктури. У 20–40-ті роки філософсько-політичні та правові ідеї Г. Гегеля деякі західні вчені тенденційно сприймали як тоталітаристичні, а мислителя оголошували апологетом мілітаризму і шовінізму. Ця тенденція простежується в творах Я. Гоммеса, К. Поппера, Б. Рассела, Е. Топіча, Н. Шітта та інших.

У радянській літературі деякі державно-політичні та правові концепції Гегеля в працях М. Аржанова, Ф. Горохова, К. Милонова, А. Піонтковського, В. Ральтцкевича та інших науковців оцінювали як авторитарні, тоталітарні та етатичні. Починаючи з 60-х років ХХ ст. ставлення до гегелівської спадщини змінюється на об’єктивніше у творах відомих вчених В. Асмуса, П. Галанзи, А. Гулиги, А. Дворцова, Б. Кедрова, Д. Керимова, С. Кечек’яна, М. Освянникова, Б. Маньковського, В. Нерсисянца, Т. Ойзермана, А. Піонтковського, В. Туманова, В. Шинкарука та інших.

На жаль, у сучасній вітчизняній науково-теоретичній думці спостерігається пасивне ставлення до гегелівської теоретико-філософської спадщини, що вимагає від сучасних дослідників нових творчих розвідок.

Метою статті є аналіз філософсько-правових, державно-політичних, морально-етичних та релігійних проблем та їхньої соціальної ролі та цінності для розбудови України.

Виклад основного матеріалу. Важливою складовою всієї творчості Г. Гегеля є глибоке філософське осмислення сутності держави і права, із аналізом його “загальнофілософської і світоглядної позиції” [1, с. 6].

На становлення і формування філософських і політико-правових ідей молодого Г. Гегеля істотно впливали твори Платона і Аристотеля.

“Гегель, – зазначає В. Нерсисянц, – сприймав і надалі ... поглибив і розвивав ідею Платона і Аристотеля про державу як надіндивідуальну цілісність і моральну спільність людей” [1, с. 12]. Г. Гегель не тільки глибоко і творчо вивчає твори античних мислителів, але й аналізує філософські і політико-правові праці Вінкельмана, Канта, Монтеск’є, Руссо, Шиллера, Якобі та інших.

“Філософія права” Г. Гегеля – комплексна, надзвичайно насичена численними ідеями і фактами праця, яка охоплює складну діалектику розвитку, зв’язку і взаємовідносин в суспільстві та державі, в якій основну роль відіграє проблема права, “Філософська наука про право, – заявляє Г. Гегель, – предметом якої є ідея права – поняття права і його здійснення” [2, с. 60]. Центральне місце в “Філософії права” Г. Гегеля відведено державі. Філософ не ставить перед собою завдання “конструювати, створювати державу такою, якою вона повинна бути, його мета “осягнути і зобразити державу як щось розумне в собі... як моральний універсум, що повинен бути пізнаним” [2, с. 54–55]. Аналізуючи сутність держави, мислитель акцентує насамперед на понятті “держави” та її ознаках, ролі й місці державних органів в управлінні соціально-політичними, економічними і правовими процесами, захисті незалежності і суверенітету, а також діалектиці взаємозв’язків держави і громадянського суспільства. Державу філософ розглядає як “єдність моральної ідеї – моральний дух. Держава є наслідком світового духу, який у своєму розвитку і становленні проходить ряд етапів і на певному з них створює всезагальне – державу. “Держава, – вважав мислитель, – це рух Бога в світі. Держава є божественна воля” [2, с. 296].

Вся діяльність держави основана на праві й моралі, її ціллю є свобода.

Прославляючи державу як царство світового духу, як Божественне творіння і як всезагальний розум, мораль і свободу, німецький мислитель бачить у ній і суперечності. “Держава, – зазначає Гегель, – не є твором мистецтва, вона перебуває в світі, тим самим у сфері свавілля, випадковості й помилок, дурна поведінка може внести викривлення в безліч її сторін” [2, с. 285]. Він вказує на те, що існує як “розумна”, так і “дурна” держава.

“Яка ж існує відмінність між ними? У розумній державі, – говорить філософ, – розум повинен панувати, і таким він є в розвиненій державі” [2, с. 386].

Німецький філософ – прихильник “розумної” держави, безжальний критик так званої “дурної” держави. Порівнюючи ці два типи держави, він вказує, на те, що всі державні органи перебувають у чіткому підпорядкуванні й субординації. Закони та інші нормативно-правові акти в такій державі є обов’язковими для виконання. В гегелівській концепції правової держави всі її органи опосередковані правом. Для розумної держави характерними ознаками є “благополуччя, порядність і достаток підданих, для іншого типу (дурної держави) – тупа байдужість, постійні переходи від підлості до нахабства, убогість” [3, с. 86]. І хоча Г. Гегель відкрито не говорить, що в “дурній” державі існує тоталітарна система управління із всебічним поліцейським контролем, але дає зрозуміти, що дурна держава без всебічної опіки поліцейського режиму існувати не може.

Отже, на думку філософа, мислення – “розумне призначення людини, ... жити в державі, а якщо нема держави, то є вимога розуму, щоб вона була заснована” [2, с. 130].

Німецький мислитель бачить у державі живий організм, в якому існує не свобода окремого індивіда, а свобода державно організованого народу (нації), що охоплює і свободу окремих індивідів. В цій діалектичній єдності загального, особливого й одиничного Г. Гегель надає перевагу загальному. Це положення німецького мислителя, в якому пріоритет надано державі, гостро критикували. В західній філософсько-правовій думці філософа обвинувачували у тому, що він підпорядковує особистість державі, відтак обмежує її права і свободи, проголошуючи ідеї насильства держави

над індивідом, що в результаті призводить до тоталітаризму. Крім того, деякі критики оголосили Г. Гегеля не тільки теоретиком тоталітаризму, але й апологетом війни.

Підкреслимо, що німецький мислитель ніколи не виконував роль ідеолога тоталітаризму і війни, а навпаки – у тоталітаризмі він вбачав обмеження прав та свобод і окремого індивіда, і незалежного й самостійного громадянського суспільства, яке в умовах тоталітаризму повністю політизується і позбавляється самостійності, поглинається тоталітарною системою.

У Г. Гегеля свобода, справедливість забезпечуються лише у державі. “Гегель, – пише В. Нерсисянц, – прославляє, звеличує державу як ідею (тобто дійсність права). Як правову державу, як таку організацію свободи, в якій механізм насильства і апарат політичного панування обмежені правом, введені в правове русло, функції виконують лише в державно-правових формах” [4, с. 294].

Аналізуючи сутність держави, німецький мислитель у своєму творі значну увагу приділяє проблемам організації державного управління та функціонуванню судових та правоохоронних органів Г. Гегель схиляється до думки, що у політичній будові держави існують три гілки влади, які розглянемо нижче.

Влада, яка визначає і встановлює всезагальне, – законодавча влада; На думку мислителя, ця влада поширюється на всі суб’єкти права. Урядова влада повинна контролювати і підводити особливі сфери під загальну. Влада володаря, в якій всі “влади об’єднані в індивідуальну єдність і котра, відповідно, є вершиною і початком цілого – конституційної монархії” [2, с. 311].

Судову владу Г. Гегель вважав специфічною сферою.

Аналізуючи суд, роль і місце судочинства, Г. Гегель заявляє, що суд і судочинство відображають право, а тому вони повинні бути публічними [2, с. 260]. Право вимагає, щоб ... суд був “судом присяжних” [2, с. 263].

Всі гілки влади, на думку мислителя, повинні дбати передусім про загальні інтереси, тобто інтереси держави.

Державний устрій, державне будівництво – це складний діалектичний процес, який залежить від сутності, розвиненості й самосвідомості певного народу. “Кожен народ має таку будову держави, – зауважує Г. Гегель, – котра йому відповідає і підходить” [2, с. 315].

Г. Гегель доволі критично оцінює державний устрій і управління в феодальних монархіях. Він вказує на те, що в них одиничні, окремі інтереси перевалювали над загальними, тобто інтересами народу. В таких державах уся маса простого народу позбавлялась прав і свобод. Деспотизм, свавілля, відкрите беззаконня панували “замість закону” [2, с. 318].

Аналізуючи соціально-правове становище різних соціальних класів, станів і прошарків, Г. Гегель вказує і на те, що в суспільстві існує величезна прірва між багатими і бідними, де на одній стороні розбещеність, сваволя і марнотратство, а на другій злидні [2, с. 238, 276].

Важливі функції в державному управлінні виконують чиновники, які володіють більш “глибоким і широким розумінням природних установ і потреб держави, а також великим вмінням вести державні справи” [2, с. 340]. Правда, Г. Гегель акцентує на тому, що вони повинні підлягати публічному контролю. Такі вимоги, на думку мислителя, зобов’язують чиновників “якомога краще вникати в справи і запропоновані проекти, керуючись добрими мотивами” [2, с. 341].

Піклуючись про ефективність державного устрою і стилі управлінської діяльності, Г. Гегель вказує на те, що всі соціальні класи, групи і прошарки повинні, передусім, піклуватись про “всезагальні інтереси” [2, с. 341]. Вони, як зазначає мислитель, повинні особисто брати участь у загальних державних справах, оскільки всі вони – члени держави, і справи держави – це справи всіх, і всі мають право впливати на їх вирішення своїми знаннями і своєю волею” [2, с. 347]. Німецький філософ прихильник заходів, які вирішують важливі державні та громадські проблеми, він закликає громадян брати в них активну участь.

Водночас Г. Гегель відкидає всякі популістські гасла про те, що буквально всі громадяни можуть брати участь у державних справах і що всі ці справи розуміють, водночас вважає, що “кожному” відкривається така можливість” [2, с. 347].

Для виконання важливих функцій державного управління особистість повинна насамперед володіти знаннями, бути професійно здатною виконувати ті чи інші функції в державі. Філософ виступає за те, щоб держава створювала такі умови, котрі гарантують кожному громадянину можливість присвятити себе її інтересам. Г. Гегель вважає, що має існувати здорова конкуренція між індивідами, які повинні займатися громадянськими справами. Тільки найдостойніший повинен бути призначений на державну посаду.

Проблему зловживання владою Г. Гегель теж не залишив поза увагою. Необхідні боротьба зі зловживаннями владою відомствами і чиновниками, що призводить до свавілля, контроль над їхньою діяльністю як зверху, так і “знизу” [2, с. 334–335].

Важливу роль у суспільно-політичному житті держави і суспільства відіграє парламент. Г. Гегель вважав, що депутатів вибирають для того, щоб вони обговорювали і вирішували всезагальні справи [2, с. 347]. Особливо мислитель акцентує на професійних та моральних якостях депутата. “Якщо такій людині, – вказує Г. Гегель, – надається довіра, то ми повинні бути переконані в її “готовності займатись з чистою совістю моїми справами, як своїми, використовуючи для цього всі свої знання” [2, с. 348]. Він вважав, що “депутатам повинні бути відомі соціальні потреби виборців, їхні проблеми і особливі інтереси, які повинні бути реалізовані в їх політико-правовій діяльності”. Філософ писав, що якщо не задовольняються інтереси виборців, то вибори стають фактично чимось зайвим, бо зводяться до гри і свавілля [2, с. 349]. Зазначимо, що Г. Гегель розкрив складний діалектичний процес взаємозв’язку людини суспільства і держави. По-перше, мислитель вважає, що людина володіє найвищим даром – розумом; по-друге, людина є творцем матеріальної та духовної культури, а отже, історії. По-третє, людина в державі виконує важливу функцію захисту її незалежності й суверенітету обов’язок кожного індивіда, наголошує Г. Гегель, “навіть ціною небезпеки і жертв, ціною свого власного життя, боротись за незалежність і суверенітет держави” [2, с. 359].

Мислитель глибоко переконаний, що тільки в правовій державі “людину визнають розумною істотою, особистістю. В державі громадянин отримує належну йому честь завдяки посаді, на яку він поставлений, завдяки професії, якою він займається в своїй трудовій діяльності” [3, с. 243].

Г. Гегель не тільки прославляє і звеличує державу, він заявляє, що і громадянське суспільство є могутньою силою. Якщо людина є членом громадянського суспільства, то вона зберігає в ньому ті самі права, якими володіють усі члени суспільства, але громадянське суспільство повинно піклуватися про свого члена, відстоювати його права.

У своєму творі Г. Гегель не обминув проблему взаємозв’язку та взаємовпливу держави і громадянського суспільства.

Мислитель наголошує, що громадянське суспільство – сфера реалізації особливих приватних цілей та інтересів окремого індивіда, на відміну від держави, яка в своїй політико-правовій діяльності захищає і реалізує державні інтереси. Г. Гегель зазначає, що громадянське суспільство – це “зовнішня держава, це розсудок, – а держава – розум. В громадянському суспільстві кожний для себе ціль, решта для нього ніщо” [2, с. 228].

Він активний прихильник гармонії інтересів держави і громадянського суспільства на основі права, правопорядку і законності. Тільки хороші закони, – вважав філософ, – сприяють процвітанню держави і суспільства [2, с. 264].

Мислитель стверджував, що загальний інтерес суспільства загалом є вищим і важливішим, аніж егоїстичні інтереси окремого індивіда. Цей загальний інтерес громадянського суспільства захищає держава і такий її важливий інститут, як поліція. “Мета поліцейського нагляду і опіки – надати індивіду всезагальну владу, можливість для досягнення індивідуальної мети” [2, с. 267]. Поліція повинна стояти на сторожі прав і свободи людини, суворо захищати закон і правопорядок.

Важливе завдання права, – вважав Г. Гегель, – не порушувати прав особистості, серед яких суттєве місце посідає і її власність [2, с. 108]. В суспільстві існує як особиста, так і загальна власність. “В римських аграрних законах, – писав Г. Гегель, – була відображена боротьба між загальною

і приватною власністю на землю” [2, с. 105]. Він прихильник приватної власності як “розумнішої, ...яка повинна здобути верх над суспільною власністю” [2, с. 105].

Г. Гегель – противник утопічних ідей про те, що якщо усунути принцип приватної власності і замість цього ввести суспільну, то це призведе до гармонії та “братства людей”.

Таке уявлення, на думку мислителя, суперечить розумінню сутності свободи духа і права. “Якщо я володію приватною власністю я володію не тільки правом, але й свободою” [2, с. 105].

“Всі люди – зазначає німецький мислитель, – повинні володіти засобами, котрі дозволяли б їм задовольняти свої потреби” [2, с. 107].

У ході своєї діяльності люди вступають у договірні відносини. “Договір зобов’язує осіб, які вступають в нього, визнавати один одного власниками” [2, с. 128]. Для укладання договору необхідна згода на дві речі: я хочу придбати власність або відмовитися від власності [2, с. 131].

Істотну роль у розвитку і функціонуванні суспільства і держави німецький мислитель відводив сім’ї і шлюбу як морально-психологічній і соціально-правовій проблемі. Сім’я, на думку Г. Гегеля, бере активну участь у економічній, соціально-політичній, державно-правовій, духовно-моральній діяльності громадянського суспільства. “Першим базисом держави, – заявляє мислитель, – є сім’я” [2, с. 241]. Шлюб повинен укладатися на правовій і моральній основі розумності та свободи [2, с. 217].

Г. Гегель активний прихильник того, щоб шлюб був побудований на високій духовності й моралі, щоб він був підтриманий сім’єю з обох сторін, громадою, суспільством і обов’язково церквою [2, с. 213].

Сім’я, вважає мислитель, повинна нести морально-правову відповідальність перед суспільством за вихованих дітей.

У своїй роботі Г. Гегель значну увагу приділяє філософському аналізу ролі й місця християнської релігії в суспільстві й державі. Проблеми релігії, як зазначав А. Гулига, протягом довгого часу домінували в його духовному світі, через їх призму він дивився на інші проблеми світогляду [5, с. 6].

В. Дільтей та інші дослідники творчості Г. Гегеля довели, що філософ від самого початку й до кінця своїх днів залишався глибоко протестансько-християнським мислителем [6, с. 27].

Г. Гегель був глибоко переконаним, що релігія як форма суспільної свідомості – важливий соціальний інститут у формуванні духовності й високої моралі у суспільстві. Вона зробила значний внесок у розвиток світової цивілізації та культури і Гегель вбачав в релігії ту силу, завдяки якій народилися і вирости найкращі квіти образотворчих мистецтв, піднялася до небес висока будова наук [7, с. 91]. Важливе місце в “Філософії права” Г. Гегель відводить аналізу взаємозв’язку і взаємодій держави і релігії. “Яку політику повинна проводити держава щодо релігії?” – ставить запитання Г. Гегель.

Демократична цивілізована і правова держава, заявляє мислитель, проводить політику, спрямовану на захист прав і свобод людини, і така її політика може відповідати інтересам релігії, оскільки “християнська релігія, – робить висновок Г. Гегель, – є релігією свободи” [2, с. 306].

“Щодо громадян, – заявляє Г. Гегель, – держава виконує свій обов’язок, всіляко сприяє і забезпечує їх захист у забезпеченні релігійних цінностей. Добре зрозуміло, що держава з метою забезпечення правопорядку і громадянського спокою повинна надати всім релігійним організаціям необхідні права, що є гарантом визнання почуття власної гідності кожного індивіда, усвідомлення, що він є повноправним членом громадянського суспільства. Держава, на думку філософа, все ж повинна подбати про те, щоб не допустити беззаконня щодо релігійних общин” [2, с. 298–300].

Релігія, на думку мислителя, виконує важливі духовно-моральні й державно-правові функції. “Вчення церкви, – зазначає Г. Гегель, – якнайтісніше пов’язано з моральними принципами і державними законами. Вони можуть або гармонійно функціонувати, або протистояти одне одному” [2, с. 300]

Філософ переконаний в тому, що якщо церква бере на себе обов'язок навчати і морально виховувати, то в такій діяльності вона переходить у сферу держави, тому “держава може мати потребу в релігії і вірі” [2, с. 306].

Г. Гегель акцентує на тому, що релігія слугує основою шлюбу, і добре, що церква благословляє шлюб [2, с. 426].

Отже, держава і церква зацікавлені у створенні міцної сім'ї, яка буде суворо дотримуватися правових принципів і морально-правових норм.

У “Філософії права” Г. Гегель не обминув і проблему злочину як негативного явища в суспільстві та державі, яке супроводжує людство протягом усього існування. Мислитель аналізує сутність злочину та його соціальні наслідки, а також проблему покарання як необхідну реакцію суспільства щодо захисту від злочину.

Доцільно зазначити: хоча філософ негативно ставився до злочину, але в особі злочинця він прагне бачити насамперед людину. Філософ акцентує, що кожна особистість володіє “нескінченною цінністю” [2, с. 89]; кожна особа, наголошує він, призначена для вищої свободи [2, с. 324, 325].

В цьому аспекті філософ виступає захисником прав і свобод особистості, а також і злочинця, що відображено в гегелевській концепції покарання.

Серед актуальних проблем, які привернули увагу мислителя, – проблеми війни і миру. Г. Гегель неодноразово акцентує на тому, що народи, які прагнуть бути незалежними, повинні створити сильну державу. Філософ переконаний, що ті держави і нації, які в мирний час не піклуються про свою безпеку і суверенітет, можуть стати легкою здобиччю агресора, і тоді вони “падуть під владу інших народів” [2, с. 360].

Якщо держава наражається на небезпеку з боку агресора, то обов'язок усіх її громадян – зі зброєю у руках захищати свою незалежність. Але для цього необхідна, на думку мислителя, постійна армія для захисту держави і суспільства.

Філософське осмислення війни спонукає мислителя до висновку про жорстокість великих протилежностей, які призводять до величезних людських трагедій. І хоча “право на життя є священним, – проголошує Г. Гегель, – і, все-таки доводиться від нього відмовлятися, якщо цього вимагає держава від своїх громадян. Право держави вище від права окремої людини” [2, с. 394].

Філософсько-правові та соціально-політичні ідеї щодо захисту незалежності суверенітету держави у наш час надзвичайно актуальні для України.

Висновки. “Філософія права” Г. Гегеля – це своєрідна енциклопедія складного розвитку соціально-політичних, правових, економічних морально-етичних, сімейних та релігійно-християнських проблем.

Німецький мислитель надзвичайно великого значення надавав філософсько-правовому осмисленню сутності держави, її місця і ролі в розвитку функціонуванні суспільства, а також всій правоохоронній системі.

В роботі акцентовано на проблемах державного будівництва, ролі й місця управлінських структур в управлінні соціально-політичними, економічними та правовими процесами. Г. Гегель переконаний, що у цивілізованій, демократичній державі важливе місце посідає парламент, депутати якого повинні вирішувати важливі життєві проблеми громадян.

Розглядаючи діалектику взаємозв'язку держави і людини, Г. Гегель переконаний, що тільки демократично-соціальна держава захищає права і свободу громадян. І хоча філософ у взаємовідносинах людини і держави пріоритет надає останній, але це не означає, що він розглядає особистість як “гвинтик” у державному механізмі. Характеризуючи всі гілки влади в політико-державному будівництві, мислитель вказує на те, що їх гармонійний взаємозв'язок є гарантією прогресивного розвитку суспільства і держави.

Глибоко і всебічно в роботі розкрита діалектика взаємозв'язку держави і громадянського суспільства. Гегель акцентує на ролі і місці в суспільстві та державі приватної власності.

Не оминув філософ і проблему сім'ї та сімейно-правових і побутових відносин. Він був переконаний, що сім'я виконує важливі соціально-економічні, правові, а також духовно-моральні та релігійні функції.

Особливу увагу німецький мислитель звернув на сутність злочину та його соціальні наслідки, а також проблему покарання як необхідну реакцію суспільства для захисту від злочину. В кримінально-процесуальному судочинстві, вважає Г. Гегель, необхідно передусім дотримуватися законності та справедливості: філософ зосереджує увагу на ролі й місці суду і судочинства, соціальної ролі всієї правоохоронної системи, особливо поліції, у забезпеченні законності та правопорядку, захисті прав і свобод громадян.

Філософ не оминув увагою роль і місце християнської релігії і церкви. Він розкрив діалектику їх взаємовідносин із державою, акцентуючи на важливій духовній та морально-етичній та виховній ролі християнської релігії в суспільстві.

Г. Гегель одним із перших дав глибоку характеристику війни та її соціальних наслідків, підкреслюючи необхідність захищати державу її свободу, незалежність і суверенітет від агресії. Філософсько-правові та соціально-політичні цінності особливо актуальні для України, яка стала жертвою воєнно-політичної агресії з боку Російської Федерації, веде боротьбу за захист своєї свободи, незалежності та суверенітету.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Нерсисянц В. С. (1990). “Философия права”: история и современность // Гегель Г. В. Ф. Философия права / пер. с нем.: ред. и сост. Д. А. Керимов и В. С. Нерсисянц; авт. вступ. ст. и примеч. В. С. Нерсисянц. Москва. С. 3–43.
2. Гегель Г. В. Ф. (1990). “Философия права” / пер. с нем.: ред. и сост. Д. А. Керимов и В. С. Нерсисянц; авт. вступ. ст. и примеч. В. С. Нерсисянц. Москва. 524 с.
3. Гегель. (1977). Энциклопедия философских наук. Философия духа / ред. кол. Б. М. Кедров и др. Москва. Т. 3. 471 с.
4. Нерсисянц В. С. (1987). “Философия права”: диалектика объективного духа // Философия Гегеля: проблемы диалектики. Москва. С. 287–295.
5. Гульга А. В. (1975). Философия религии Гегеля // Гегель Г. В. Ф. Философия религии: в 2 т. / отв. ред. А. В. Гульга; пер. с нем. М. И. Левиной. Москва. Т. 1. С. 5–31.
6. Дильтей В. (2008). История молодого Гегеля. Київ. 278 с.
7. Гегель Г. В. Ф. (1972). Позитивность христианской религии // Работы разных лет: в 2 т. / сост. общ. ред. и вступ. статья А. В. Гульги. Москва. Т. 1. 668 с.
8. Гегель. (1932). Лекции по истории философии. Сочинения. Москва. Кн. первая. Т IX. 313 с.

REFERENCES

1. Nersesjanc V. S. (1990). “*Filosofija prava*”: *istorija i sovremennost'* [“Philosophy of Law”: history and modernity]. Moskva, pp. 3–43.
2. Gegel' G. V. F. (1990). “*Filosofija prava*” [“Philosophy of Law”: history and modernity]. Moskva, 524 p.
3. Gegel' G. V. F. (1977). *Jenciklopedija filosofskih nauk. Filosofija duha* [Encyclopedia of Philosophical Sciences. Philosophy of spirit]. Moskva, V. 3. 471 p.
4. Nersesjanc V. S. (1987). “*Filosofija prava*”: *dialektika ob'ektivnogo duha* [“Philosophy of Law”: the dialectic of the objective spirit]. *Filosofija Gegelja: problemy dialektiki*. Moskva, pp. 287–295.
5. Gul'ga A. V. (1975). *Filosofija religii Gegelja* [Hegel's philosophy of religion]. Moskva, V. 1. pp. 5–31.
6. Dil'tej V. (2008). *Istoriya molodogo Gегelya* [The story of the young Hegel]. Kyiv, 278 p.
7. Gegel' G. V. F. (1972). *Pozitivnost' hristianskoj religii* [The positiveness of the Christian religion] *Roboty raznyh let: v 2 t.* Moskva, Vol. 1, 668 p.
8. Gegel' G. V. F. (1932). *Lekcii po istorii filosofii. Sochinenija* [Lectures on the history of philosophy. Compositions]. Moskva, Book 1, IX, 313 p.

Дата надходження: 25.06.2021 р.

Ihor Koval

Institute of law, psychology and innovative education of
Lviv Polytechnic National University,
Candidate of law, associate professor,
Associate professor of theory, history and philosophy of law,
ORCID ID: 0000-0002-5332-6958

Mariya Koval

Institute of law, psychology and innovative education of
Lviv Polytechnic National University,
Candidate of law, Associate Professor,
Associate Professor of criminal law and procedure,
ORCID ID: 0000-0003-1830-7003

Olena Yuriichuk

Institute of law, psychology and innovative education of
Lviv Polytechnic National University,
Candidate of law, specialist,
Associate professor of theory, history and philosophy of law,
ORCID ID: 0000-0002-3879-071X

**AN OUTSTANDING PHILOSOPHICAL AND LEGAL WORK (TO THE 200TH ANNIVERSARY
OF THE PUBLICATION OF HEGEL'S "PHILOSOPHY OF LAW")**

The article analyzes the role and place in the history of philosophical and legal thought of the published work "Philosophy of Law" by the German thinker G. V. F. Hegel. Written 200 years ago, it is considered to be one of the most profound and relevant works in which Hegel creatively based on his dialectical and philosophical method and methodology analyzes the complex processes in the socio-political, legal, economic, moral, psychological and religious life of civil society and the state.

Hegel's "Philosophy of Law" is a compound and complex work, extremely rich in numerous ideas and facts, which covers the complex dialectic, development and functioning of society and the state. The German philosopher assigns a central place in it to the political system and especially to the state, as well as to civil society, the dialectic of relations of all social structures in the political and legal system of society, the role and place of the state in protecting the rights and freedoms of citizens. Throughout the work there is an opinion that the essence and value of law should be closely linked to freedom.

An important place in the work is played by the problem of the relationship between the state and the individual, the role of family and religion in the formation of legal consciousness and responsibility of all members of civil society, their willingness to conscientiously fulfill their duties and requirements, to protect security belonging and sovereignty of the state.

The philosopher concluded that the progressive development of the state, the rights and freedoms of citizens is possible only on the basis of strict observance of law, justice and moral and Christian guidelines.

And in our time, these and other ideas formulated by the German thinker are extremely relevant for Ukraine, which in difficult socio-economic, political, moral and psychological conditions is forced to fight for their belonging and sovereignty.

"Philosophy of Law" is a work that has entered the golden treasury of world philosophical and legal thought.

Key words: society; state; state building; power; law; morality; religion; philosophy; family; human.